

**CORPUS NUMMORUS
HUNGARIAE. MAGYAR
EGYETEMES ?REMT?R, I. K?TET.
?RP?DH?ZI KIR?LYOK KORA**

Published @ 2017 Trieste Publishing Pty Ltd

ISBN 9780649078233

Corpus nummorum Hungariae. Magyar egyetemes ?remt?r, I. K?tet. ?rp?dh?zi kir?lyok kora by R?thy L?szl?

Except for use in any review, the reproduction or utilisation of this work in whole or in part in any form by any electronic, mechanical or other means, now known or hereafter invented, including xerography, photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, is forbidden without the permission of the publisher, Trieste Publishing Pty Ltd, PO Box 1576 Collingwood, Victoria 3066 Australia.

All rights reserved.

Edited by Trieste Publishing Pty Ltd.
Cover @ 2017

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, re-sold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior consent in any form or binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser.

www.triestepublishing.com

R?THY L?SZL?

**CORPUS NUMMORUS
HUNGARIAE. MAGYAR
EGYETEMES ?REMT?R, I. K?TET.
?RP?DH?ZI KIR?LYOK KORA**

**CORPUS NUMMORUM
HUNGARIAE**

MAGYAR EGYETEMES ÉREMTÁR

I. KÖTET

ÁRPÁDHÁZI KIRÁLYOK KORA

A M. TUD. AKADÉMIA ARCHAÉOL. BIZOTTSÁGA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

DR. RÉTHY LÁSZLÓ

I. TAG

I. FÜZET.

BUDAPEST, 1899

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

A M. Tud. Akadémia archeologiai bizottsága 1881-ben elhatározta volt, hogy Magyarország érmészettét egy összegező nagy munkában — *Corpus Nummorum Hungariae* — mely a magyar pénzverés és pénzforgalom teljes anyagát úgy leíró és történeti, mint pénztudományi szempontból adja elő: irtalja meg.

Tekintve, hogy Rupp Jakab érdemes munkája (Magyarország ekkorig ismeretes pénzei, I—II. Buda, 1841—46.), mely Magyarország érmeit a királyság megalakulásától a Habsburg-ház trónraléptéig írja le, az azóta ismertté lett éremanyag nagy arányaival s a belőlük vont kritikai következtetésekkel szemben szinte csak mint becses kezdenéyczés tekintendő s a mennyiben WESZERLE József érmészeti táblái, melyek a m. n. múzeum kiadásában (1873.) jelentek meg, a szöveg hiánya¹ s az anyag hézagossága miatt, szintén nem elégíti ki többé a szaktudomány igényeit: szükséggé vált egy modern alapon megírandó munka, mely ismereteink mai terjedelmének feleljen meg.

A bizottság alulírottal bízta meg, hogy az anyaggyűjtést megkezdje s az árpádkori részt megírja. Ez időben történt, hogy Hess Adolf majnafrankfurti éremkereskedő, ki MONTENUOVO herceg nagy éremgyűjteményét megvásárolta; e gyűjtemény magyar részének leírására a nemzeti múzeumból egy szakértőt kért s PULSZKY Ferencz akkori igazgató és dr. HAMPEL József érem- és régiségügyi ör engem küldöttek ki a munka végrehajtására.

¹ Weszerle jegyzeti, melyek különösen pénztudományi tartalmúak s kevés leírást tartalmaznak, a m. n. múzeum birtokában vannak.

E munkálattal, mely az árpád- és vegyesházi, úgyszintén a habsburg-házi királyok érmeire terjedt ki, a Corpus számára való anyaggyűjtést is megkezdtem.¹

Következő években az osztrák múzeumokban (Bécs, Linz, Prága, Innsbruck, Triest stb.) írtam le az árpádkori és vegyesházi anyagot, hasonló czélből felkerestem Németország nevezetesebb múzeumait (Berlin, Drezda, Lipcse, München, Gótha, Stuttgart, Carlsruhe, Nürnberg, Mainz, Boroszló, Posen, Stettin, Danzig), utat tettem Skandináviában s onnan is jelentékeny anyagot hoztam (Kopenhága, Christiania, Stockholm), hasonlóképen a párisi Bibliothèque National éremgyűjteményéből, a British Muscumból s a milanói Brera-gyűjteményből.

E közben a hazai nyilvános és magángyűjtemények anyagát dolgoztam fel (Nemzeti Múzeum, kolozsvári Eszterházy-gyűjt., nagyszabeni Bruckenthal-múzeum, gyulafehérvári Batthyanaeum, pozsonyi Schimkó-gyűjt., zágrábi múzeum, keszthelyi gróf Festetich-gyűjt. stb.), különös súlyt fektetve az Árpádkorra, a mire eredeti megbízatásom szolt.

Az anyaggyűjtés és rendezés jelenleg olyan stádiumban van, hogy az árpádkori rész kiadását megkezdhetjük.

Az anyag, melyet másfél évtized alatt gyűjtöttem, oly terjedelmes, hogy az a Ruppnál ismert anyagot tízszertizenötször múlja felül, e körülmény s az, hogy az egyes korok betűkaraktercineke s a szerfelett nagyszámú bélyegváltozatoknak feltüntetése, melyeket különösen az érmek előlapján a köriratba vagy más helyen alkalmazott siglák (pénzverőjegyek) jellemeznek, a mi csak grafikai eszközökkel oldható meg, előreláthatólag annyi technikai nehézségbe fog ütközni, hogy a Corpus Nummorum Hungariae, ha hivatásának meg akar felelni, több időt s több anyagi áldozatot fog igényelni, mint más kiadványok, melyek komplikáltabb nyomdászati eszközökre nem szorultak.

Budapest, 1898., december hó.

Réthy László,

I. tag.

¹ Az én készíttettem catalogus alapján, mely az egyes darabok pontos leírását tartalmazza, Hess Adolf egy rövidebb áttekintő catalogusát készített, mely e czím alatt jelent meg: Die ungarischen Münzen des fürstl. Montenuovo'schen Münzcabinets etc. Mit 2 Tafeln. Frankfurt a M., 1886. X. és 88. l. A gyűjtemény vegyesházi és habsburgkori része az 1886. novemberi árverésen adadott el, az árpádkori részt azonban a tulajdonos egészben való eladásra tartotta vissza, melyet később a zágrábi horvát nemzeti múzeum vásárolt meg s e vétellel a gyűjtemény kéziratban levő catalogusa is tulajdonába ment át.

BEVEZETÉS.

I. A magyar érmészet köre.

AZ archeológiának egy ága sincs, mely a história folyamatát olyan közvetlenül kísérné s olyan összefüggő képen illusztrálná, mint a numismatika. Talán nem becstüljük nagyon túl szaktudományunkat, ha azt mondjuk, hogy a numismatikai emlékek, minden írásbeli emlék híján, maguk képesek volnának egy állam történetének fővonásait előállítani. Az uralkodók sorrendjén kívül feltüntetni a korok műveltségét, ízlését, észjárását; a típus-rokonságok feltüntetni a forrást, melyből egy nép kulturáját merítette s azt minő alakban dolgozta fel, másrészt, hogy hatott ő más népek kulturájára; a leletek biztos útmutatást nyújtanak a forgalom irányára, kereskedelmi összeköttetésekre; a pénzek anyaga kézzelfogható alakban bizonyítja egy ország szegénységét, jólétét vagy gazdagságát, beállt zavarokat ipar, kereskedelem, bányaművelés lendületét vagy hanyatlását; az érmek felirataiban, czímereiben s egyéb vonatkozásaiban nyomon követhetjük a közjogi viszonyok fejlődését és változásait; száz és száz szempont, mely a történetíró munkáját megkönnyíti s kiegészíti.

Hogy a hazai numismatika minő helyet foglal el az európai államok numismatikájában, vagyis, hogy a *Corpus Nummorum Hungariae* minő hivatást óhajt teljesíteni, ennek jelzésére nagy vonásokban tüntetjük fel az anyagcsoportot, melyet a munkának fel kell ölelnie.

A *Corpus Nummorum Hungariae*, mint teljes munka, ezt az anyagot fogja magában foglalni:

A) Leíró rész.

- I. Árpádkori királyok (vezérek) érmei.
- II. Vegyesházi királyok érmei
- III. Habsburg és habsburg-lotringtoni királyok magyar érmei.
- IV. Erdélyi fejedelemség, János Zsigmond—Mária Terézia.

V. Magyar tartományok :

1. *Bosznia* (Ráma). III. Béla, Ujlaky Miklós.
2. *Szlavónia* (a mai Horvátország) királyi, vezéri s báni pénzei.
3. *Dalmácia*. In genere (II. Endre), Spalato, Ragusa, Cattaro, Zára, Sebenico.
4. *Szerbia*. Róbert Károly, Hunyady János és Brankovics György.
5. *Szőrényi bánság*. Redwitz Miklós szőrényi bán.
6. *Havaseltői és moldvai vajdák*, mint magyar hűbéresek, a török hódoltságig.
7. *Styria*, mint magyar tartomány (V. István).
8. I. (Anjou) Lajos, mint *lengyel* király.
9. Hunyady Mátyás, mint *cesch* király (Jägerndorf, Boroszló, Münsterberg).
10. *Horvát-szlavon-dalmát háromegy királyság* (1849. évi zágrábi rézpénz).
11. Erdélyi fejedelmek, *oláh-moldvai* fejedelmi címzettel

VI. Külföldi, magyar mintára vert érmek :

1. *Balt-teugermelléki* vend herczegek (I. István, I. Béla érmeinek utáizatai).
2. Hunyady Mátyás aranyának *nyugateurópai* és *orosz* utáizatai.
3. *Overyssel* hollandi tartomány aranyai (Valoris Hungaricae).
4. *Batenburg* grófság aranyai.
5. *Emden* város aranyai.
6. *Livorno, Retegno, Macagno, Correggio* olasz városok és tartományok aranyai, ú. n. ongaro-k.
7. *Pico di Mirandola* és *Gonzaga* herczegek denárai, magyar mintára.
8. Alexander Lapusnean és Johannes Heraklides *moldvai hospodárok* magyar mintájú denárai.
9. *Grácz*i aranyforint Szt. Lászlóval.
10. Magyar és erdélyi aranyak *Danzig* és *Riga* város contremarque-jával.
11. Kőrmöczi tallér *orosz* ellenjeggyel (1655).
12. Szézia számára vert *porosz* polltírak.

VII. Magyar pénzverőjoggal felruházott város: *Buda*.

VIII. Magyar pénzverdékben készült külföldi pénz nemek (Báthory István nagybányai lengyel aranyai és tallérai stb.)

IX. Magyar származású róm szent birod herczegek (*Esterházy, Batthiány*) forgalmi pénzei.

X. Magyar és erdélyi városi szükségpénzek (Lipótvár, Eperjes, Nagy-Várad, Brassó, Nagy-Szeben).

XI. Magyar s erdélyi bányapénzek.

XII. Magyar s erdélyi magán pénzértékű jegyek.

XIII. Magyarországi és tartományi papírpénzek :

1. állami papírpénzek,
2. városok és hatóságok papírpénzei,
3. magán papírpénzek.

XIV. Magyarország területén forgalomban volt idegen pénzfajok :

Szamanidák, hardusok (lombardusok), frizaehiak és bécsi fillérek, byzanti aranyak, velencei zecchinók, prágai garasok, hollandi aranyak és tallérok (ú. n. oroszlamosok), lengyel és porosz garasok, török szultánok hódoltság alatti pénznemei stb.

A Corpus az utóbbi csoportnak csak leletek szerint való ismertetésére és okleveles vonatkozásaira szorítkozhatik, a mi tulajdonképpen a munka II. részébe tartozik.

B) Pénztudományi rész.

Pénzsúlyok és értékek. Pénzlab. Pénzverő jog. Pénzveréssel foglalkozó hatóságok; pénzverésre vonatkozó törvények és gyakorlat.

Függelék:

A magyar numismatika hazai és külföldi irodalma.

Hazai és külföldi magyar és magyar vonatkozású éremleletek, különös tekintettel a m. n. múzeum éremtárából feldolgozott éremlelet-sorozatokra.

Hazai és külföldi gyűjtemények és gyűjtők.

A forgalmi érmeken kívül más éremcsoportok is a Corpus keretébe tartoznak ugyan, ilyenek az emlékérmek, kegyérmek s bárczák, ezek azonban, mint más szempontok alá eső numismatikai emlékek, a Corpus köteleitnek folytatását képezhetik, de a forgalmi pénzeket tárgyáló jelen programunkkal nincsenek összefüggésben.

2. A magyar pénzverés kezdete.

A magyar pénzverés kezdete összeesik a magyar királyság megalapításával. A vezérek korából hazai pénzverésnek még kísérletét sem ismerjük. Leletekben előfordulnak ugyan egyes pénznemek, főképp szamanida dirhemek, lombardi (Berengarius-féle) s pápai denárok (v. ö. Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei. Budapest, 1896.), ilyenek a esornai, verebi sírleletekben s egyebütt fordultak elő, ezek azonban két széltnkőn rendszerint ki vannak lyukasztva, mint ilyenek, csak ékítményül szolgáltak a hajba fonva, vagy az öltözetben csüngőül alkalmazva. A mit kereskedelem alatt a vezérek korában képzelhetünk, az alig volt több az Ural-hegység körül lakó vadász és halász rokonaink gyakorlatánál, a cserekereskedésnél. A mai vogul közön-

ségesen puskaport, só, dobányt, lisztet, bőroket használ pénz gyanánt; a vogulok, cseremiszek, zürjének és votjákok a köztük is forgalomba jött orosz kopeket lin, ur, koni néven nevezik, a minék eredeti értelme: evet, evetbőr; a vogul ilyenformán űet-lin-nek (száz evet) nevezi a rubelt, melyben 100 kopek van. Mint Ahlquist írja: Kulturwörter der westfinnischen Sprachen (Helsingfors, 1875.) cz. munkájában, a régi finnek is az állatbőr fogalmát vitték át a vert pénzre s a raha (állatbőr) szót Agricola 1642 évi finn bibliafordításában használja pénz-értelemben.

A régi magyar nyelvben a marha vagy morha szó fejezi ki az értéket képviselő dolog fogalmát, például arany marha (= aurum caelatum), ezüst marha, szarvas marha, ajándék marha, egyházi marha (= peculium ecclesiasticum, egyházi kincs); eredetileg állatot jelent s az ó-felnémetből (marcha) került a magyarba, oda pedig a keltából (marka = ló); v. ö. goth failu (Vieh) = barom és pénz, latin pecus, pecunia. (Nyelvt. Közl. XXVII. 475. Melich-Lunczer fejt).

A mi a magyar pénz szót illeti, nyilvánvaló, hogy szláv eredetű, a penez-ből (új-szl. peníze), ez pedig a germán penning-re vezethető vissza.

Az ér, megér szók a régi cserekereskedésben találják magyarázatukat, mikor az adott s vett tárgyakat összemérték, = megéri, fölér vele.

Az első pénzverő mestereket I. István hozatta Bajorországból, melynek uralkodó dynastiájához feleségével, Gizellával, rokonai összeköttetés fűzte. Nem kell azonban képzelní, hogy a ezivilizáció új eszköze, a vert pénz, mindjárt új állapotokat hozott létre, hisz tudjuk, hogy a nyest-adó (mardurina) Szlavóniában még Albert király korában is dívott, vagy legalább névleg még akkor is élt. (Innen vette Szlavónia czímerét).

A mi I. István érmeit illeti, a kor szellemének megfelelőleg a latin kereszténység symbolumával jelennek meg s előlapjukon a király nevét és címét viselik, hátlapjuk pedig a verőhely nevének van szánva, a mi szintén általános európai gyakorlat volt.

A hátlapi körirat: ✦ REGIA CIVITAS, kezdetleges eszközökkel rótt barát-írással, a miben könnyen felismerhetjük, hogy a pénzverők a regensburgi bajor denárok köriratára — REGINA CIVITAS — gondolva, mintegy a magyar királyi székhelyt, mely alkalmasint a pénzverőhely is volt, akarták megnevezni.

E szokatlan jelenség kapcsán, midőn tudniillik első pénzeiken egy idegen helynévből *köllöhl név* jelenik meg, mely a király székhelyének vagy a pénzverőnek megjelölésére a magyar diplomaciában sohasem fordul elő, az a kérdés merül fel, minő közelebbi adatokra találhatunk e pénzek keletkezésére s pénzverők kiletére vonatkozólag. Itt természetesen a regensburgi pénzverés története nyújthat fölvilágosítást.

A regensburgi pénzverés (l. Münzgeschichte Baierns im Zeitalter der vor-Weltischen Herzöge 919—1055.; H. Grote: Münzstudien, VIII. köt. Lipcse, 1877., 27—230.) Konrád német királylval kezdődik (917—918.), kinek Regensburgban vert pénzein először jelenik meg a Regina Civitas név. De a városnak ez ősrégi római neve egykorú németországi oklevelekben már soha nem fordul elő, ezek a várost vagy Reganesburg, Regensburg, Reginesburg, Regensburch, Regensperg, Regenspurg néven, vagy középkori latinsággal Radespona, Radaspona, Ratisbona néven írják mindig.